

Iranian myths of configuration

Ameneh Zaheri Abdullahvand*

Abstract

The configuration and positioning of Iranian myths can introduce us to the place of these myths among the myths of different nations. The special and very influential position of Iranian myths has made these myths an exceptional and difficult figure that can be seen in the myths of other nations. Iranian myths can be used as a key to understanding other myths because there is no concept, theme, or feature that is missing in Iranian myths. This article emphasizes on three themes, the origin and functions of Iranian myths based on modern mythological studies. The characteristics of Iranian mythology and knowing its mythological sources and its foundations, a general picture of Iranian myths has been obtained in this article. In the text of this article, the study of Iranian mythological geography and the division of Iranian myths into old and new, the foundations and special characteristics of Iranian mythology and Finally, the recognition of mythological sources emphasizes. Proving independence and being stable based on Iranian ideas and beliefs and opposing any copying of Iranian mythology are among the things he mentioned in this article.

Keywords: myth, Iranian mythology, configuration, foundations, mythological sources.

Introduction

According to the opinions of mythologists of the 19th and 20th centuries about the concept of myth, a precise definition of this word has not been found so far. But the

* Assistant Professor of Ancient Languages, Islamic Azad University, Faculty of Science and Higher Research, Tehran, amnhzahrydbwnd@gmail.com

Date received: 21/04/2024, Date of acceptance: 19/05/2024

researchers tried to provide a precise definition by examining the origin, thematics and mythological functions. It seems that the thinkers of this field were able to achieve this definition in the 20th century, although the opposition continues, but they have accepted that myth is acceptable and inevitable for all human societies. Iranian myths, which is the most important part of this article, is considered one of the most challenging and controversial myths of the nations due to the wide range of topics and numerous and scattered criticisms, and this article is trying to find a way to know the characteristics, functions and divisions of myths. make Iranian mythology smooth.

Materials and Method

In addition to the introduction, which deals with the general topics of mythology, this article deals with the four main topics of knowing and investigating the geography of Iranian myths, dividing Iranian myths into old and new, the foundations and special characteristics of Iranian mythology, and finally, the knowledge of mythological sources. In the study of the geography of Iranian myths, firstly, the natural geographical position of Iran and the importance of this position as a cultural crossing between the three cultures of the Mesopotamia, Trans-Nether and Indus have been discussed, and then this geographical position has been examined from the mythological point of view. Collecting first-hand and reliable sources in the field of Iranian mythology and categorizing these sources based on the topic of which part of Iranian mythology each of these works are concerned with has been considered in the research method. In the third part, which is the examination of the main themes and special features of Iranian mythology, it is given as the most important part of the article.

Discussions and Results

In this first article, the general discussions and opinions of the mythologists of the 19th and 20th centuries and their views on the word myth and giving a precise and scientific definition of it are given in the introduction of the article. The second is the discussion of the main titles, which was first discussed about the natural geographical location and then the mythological geography. The position of the land of Iran in Iranian mythology is in the middle region, i.e. Bloody. Therefore, the land of Iranwij has a privileged position in mythology, because from a mythological point of view, being in the middle of Iran can mean that it is important in creation.

3 Abstract

The third topic of this article is the author's comments about the characteristics and foundations of Iranian mythology. Features such as flexibility, purposefulness, dualism, choice and free will, preciousness of material life, etc., he considered Iranian mythology to be rare among the myths of nations in terms of structure, or perhaps unique.

The fourth discussion is about the division of Iranian myths. This article has divided these myths into two parts, new and old. In the old part, they still maintain their cultural and religious affiliations with the Aryan tribes before the migration. These myths are generally designed in the form of cosmic battles and natural phenomena, the battle of gods and amazing actions and breaking the habit that show manifestations of the power and violence of nature, while in the new myths that are based on written and oral sources in the form of a coherent plan and It is presented as a single set. Mythological sources are mostly Zoroastrian, although sometimes there is a mixture of other religions or beliefs such as Zoroastrianism, Manicism and Christianity.

The fifth topic is sourceology and the sources are divided into Iranian and non-Iranian groups. Non-Iranian sources mainly due to cultural and ethnic commonalities include Indian, Manuscript, Islamic and Arabic sources and Iranian sources such as Avesta texts, Pahlavi language and other texts that have been widely discussed.

Conclusion

The first targeted point is to reach a complete and inclusive model of myths in the form of Iranian myths because this model can only be seen in Iranian myths. Mentioning the essences and characteristics of Iranian mythology provides a platform for understanding that mythological commonalities should not lead us in a wrong direction and false belief and let us accept that Iranian myths are copied from other nations, especially West Asian nations. Defending independence in processing and presenting Iranian myths is the main and ultimate goal of this article because the author believes that the wisdom of Iranians is quite evident even in the formation of their myths.

Bibliography:

- Amoozgar, Jhaleh, (1395) *History of Iranian mythology*, Thran, samt publication [InPersian]
Bahar, Mehrdad (1387) *Research in Iranian mythology*, Tehran, Aghah publication [InPersian]

Abstract 4

Tafazuli , Ahmad (1376) *History of literature before Islam* , Tehran , sokhan publication house [In Persian]

Gordon , Meleton , (2003) , *Encyclopedia of American , Religion* , Gale [English]

segal , Robert Alan (zolo) *Mythology* , Translated by Faride Farnoudfar , Tehran , basirt publication [In Persian]

Kertis , vesta sarkhosh (1373) , *Iranian myths* , translated by Abbas Mokhber , Tehran , Markaz publication house [In Persian]

Vakili , shervin (1395) *Myths of Izadan Irani* , Tehran, Shoorafarin publication [In Persian]

Hinels , john(1385) , *Iranian mythology* , edited by Jhaleh Amoozgar and Ahmad Tafazuli , Tehran, samt publication [In Persian]

اسطوره‌های ایرانی پیکربندی

آمنه ظاهری عبدالله‌وند*

چکیده

پیکربندی و موقعیت‌شناسی اساطیر ایرانی می‌تواند ما را به جایگاه این اساطیر در بین اسطوره‌های ملل مختلف آشنا سازد. موقعیت و جایگاه ویژه و بسیار تاثیرگذار اسطوره‌های ایرانی موجب شده‌است از این اسطوره‌ها چهره‌ای استثنایی و دشوار بسازد که در کمتر اسطوره‌های سایر ملل می‌توان مشاهده کرد. اسطوره‌های ایرانی می‌توانند بعنوان شاه‌کلید شناخت سایر اسطوره‌ها استفاده شوند زیرا هیچ مفهوم و مضمونی و هیچ ویژگی نیست که در اسطوره‌های ایرانی جای آن خالی باشد. این مقاله بر سه عنوان موضوع‌شناسی، خاستگاه و کارکردهای اساطیر ایرانی برپایه بررسی‌های اسطوره‌شناسی مدرن تاکید دارد. با بررسی ویژگی‌های اساطیر ایرانی و شناخت منابع اسطوره‌ای و بن‌مایه‌های آن تصویری کلی از اسطوره‌های ایرانی در این مقاله به دست آمده‌است. در متن این مقاله بر روی چهار عنوان بررسی جغرافیای اسطوره‌ای ایرانی و تقسیم‌بندی اسطوره‌های ایرانی به کهن و نو، بن‌مایه‌ها و ویژگی‌های خاص اساطیر ایرانی و سرانجام شناخت منابع اسطوره‌ای تاکید می‌کند. اثبات استقلال و استوار بودن برپایه‌ی اندیشه‌ها و باورهای ایرانی و مخالفت با هرگونه کپی‌برداری اساطیر ایرانی از جمله مواردی است که در این مقاله بدان اشاره کرده است.

کلیدواژه‌ها: اسطوره، اساطیر ایرانی، پیکربندی، بن‌مایه‌ها، منابع اسطوره‌ای.

۱. مقدمه

نظرات اسطوره‌شناسان سده‌های نوزدهم و بیستم با همه تفاوت‌هایشان حاکی از پی بردن به اهمیت اسطوره و دنیای اسطوره دارد؛ هر چند که این نظرات هرگز نتوانست تعریفی دقیق از اسطوره ارائه دهد اما در پی شناخت ماهیت و چیستی اسطوره‌ها تا حدودی موفق بوده است.

آن‌چه برای اندیشمندان و پژوهشگران این دو سده مهم و قابل بررسی بود، سه عنوان خاستگاه، موضوع و کارکرد اسطوره‌ها بود. اگر اسطوره‌شناسان می‌توانستند به این سه عنوان پاسخی علمی بدهند در حقیقت می‌توانستند تعریف علمی و دقیقی نیز از اسطوره‌ها بدست آورند.

اما نظریه‌های سده‌ی نوزدهم تنها بر روی خاستگاه اسطوره‌ای متمرکز شدند در حالی که در سده‌ی بیستم بر روی کارکرد و موضوع شناسی اسطوره‌ها تاکید داشت.

آن دسته از نظریه‌هایی که در پی شناخت خاستگاه اسطوره‌ها بودند، مدعی‌اند که نمی‌دانند نخستین بار، کجا و در چه زمانی این اسطوره‌ها شکل گرفته‌اند. (سگال، ۱۱، ۱۳۸۹)

اما نظریه‌های سده‌ی نوزدهم به این سمت گرایش داشت که عالم طبیعی را موضوع اسطوره و کارکرد آن را تبیین حقیقی یا توصیف نمادین عالم بدانند.

نظریه‌های قرن بیستم تمایل داشتند تا اسطوره‌ها را چه از حیث موضوع و چه از حیث کارکرد تقریباً هر چیزی به جز همتای منسوخ‌شده‌ی علم بدانند. لذا انسان مدرن مجبور نیست از اسطوره به نفع علم دست بکشد. (سگال، ۱۲، ۱۳۸۹)

آنچه در دو سده‌ی نوزدهم و بیستم نظریه پردازان را وادار به مخالفت با اسطوره‌ها و اسطوره‌شناسی به عنوان یک دانش کرد مورد تردید قراردادن اعتبار علمی اسطوره‌ها بود. هر چند که نظریه پردازان سده‌ی بیستم دفاع متعادل تری از اسطوره‌ها در برابر انتقادات علم مدرن و قصد برقراری آشتی میان اسطوره و علم مدرن داشتند.

بعضی نظریات جامعه‌شناسانه اسطوره مدعی است که پیدایش و کارکرد اسطوره هماهنگ ساختن جامعه و ظاهراً بر این باور است که اسطوره برای تمامی جوامع امری مقبول و چه بسا اجتناب‌ناپذیر است (سگال، ۱۲، ۱۳۸۹).

این اختلافات قبلاً هم در مغرب زمین در ارتباط با توجیه علمی اسطوره سابقه داشته است. همان طور که می‌دانیم مخالفت با اسطوره دست کم به افلاطون بر می‌گردد زیرا او از منظر اخلاق، اسطوره‌های هومری را رد می‌کند اما در برابر او رواقیان از طریق باز تفسیر اسطوره‌ها به نحو تمثیلی از اسطوره‌ها دفاع می‌کردند. (دانشنامه‌ی ایران، جلد سوم، ۴۲۲-۴۲۳)

اینکه آیا اسطوره‌ها حقیقتی علمی دارند یا نه و آیا پاسخی قانع‌کننده و درخور به پرسش‌های اساسی بشر داده است یا نه، بحث این مقاله نیست این مقاله در باره ویژگی‌ها و بن‌مایه‌های منحصر به فرد اسطوره‌های ایرانی سخن می‌گوید زیرا از یک طرف ناشناخته‌ها درباره‌ی اسطوره‌های ایران بسیار است و از طرف دیگر شناخت اساطیر ایرانی به دلیل گستردگی و بدلیل نقدهای فراوان و پراکنده از آن کاری بسیار دشوار به نظر می‌رسد که نگارنده این مقاله سعی بر آن دارد که نوری بر تاریکی‌ها و زوایای پنهان و ناشناخته اسطوره‌های ایرانی با توجه به ویژگی‌ها منحصر به فرد، موضوع‌شناسی و بن‌مایه‌ها و کارکردهای آن بیاندازد، باشد که راهی هموار شود، برای فهم بیشتر اسطوره‌های ایرانی. به گونه‌ای که در نظر بعضی پژوهشگران اسطوره‌شناسی ایران را باید از نو نوشت. (وکیلی، ۱۳۹۵، ۱۲).

۲. پیشینه تحقیق

اگر بخواهیم به آثاری اعم از مقاله و کتاب در زمینه شناخت اسطوره‌های ایرانی اشاره کنیم باید به فهرستی طولانی با عناوین بسیار اشاره کنیم که هرکدام به شناخت بخشی از اسطوره‌های ایرانی پرداخته‌اند.

کتاب پژوهشی در اساطیر ایران تألیف مهرداد بهار (۱۳۸۷) ترجمه‌ها و تالیفات ژاله آموزگار در زمینه اسطوره‌شناسی ایران از جمله تاریخ اساطیر ایران، زبان، فرهنگ و اسطوره، ترجمه کتاب اساطیر ایرانی جان هینلز (۱۳۹۵)، آثار وستا سرخوش کرتیس چون اسطوره‌های ایرانی با ترجمه عباس مخبر (۱۳۷۳)، ارتباط اسطوره و فرهنگ نوشته‌ی رحیم عفیفی (۱۳۹۹) در کتاب اساطیر و فرهنگ ایرانی و فرهنگ اساطیر حماسی ایران تألیف میهن دخت صدیقیان (۱۳۷۵ تا ۱۳۸۵)، کتاب جامع اساطیر ایران از ابوالقاسم اسماعیل پور (زیر چاپ)، اساطیر ایران از بهمن انصاری (۱۳۹۷) و بسیاری کتب و مقالات که در این زمینه نگاشته شده اما در این مقاله با توجه به همه‌ی اطلاعات و داده‌های

مولفان و نویسندگانی که بعضاً نام آنها در بالا برده شد. تاکید بر اهمیت اصول و بن مایه های اساطیر ایرانی دارد که شناخت این اصول ارزشمندترین تلاش ها برای پی بردن به چیستی و ماهیت اسطوره های ایرانی دارد که بدون شناخت این اصول و ویژگی ها مارا به مبحث های تکراری و دور شدن از ریشه شناسی می کشاند. البته نباید از حق گذشت که مهرداد بهار در بخشی از کتاب پژوهشی از اساطیر ایران این تلاش را برای تفسیر و شناخت بن مایه ها آغاز کرده اما این تلاش سرانجام به مقایسه و تطبیق اسطوره های ایرانی با سایر اساطیر ملل دیگر منتج شده و از اصل قضیه که شناخت واقعی چهار چوبه های اساطیر ایرانی باشد دور شده است.

۳. قلمرو اساطیر ایرانی

این بخش شامل حوزه ی جغرافیایی، بن مایه ها و کارکردها، تقسیم بندی و منابع اسطوره ای می شود.

۱.۳ بررسی جغرافیای اسطوره های ایران

از نظر جغرافیایی نجد ایران مثلی است بین دو فروفتگی یعنی دریای خزر و خلیج فارس و بین این دو فروفتگی کوه های بلند اطراف آن را فرا گرفته است.

بعضی بر این گمانند که فلات وسیعی که با کوه های سلیمان در شرق و کوه های زاگرس در غرب و کوه های البرز در شمال محدود شده است که تقریباً سه کشور ایران، افغانستان و بلوچستان و پاکستان را در بر می گیرد و مساحت آن برابر با ۳۷۰۰۰۰۰ کیلومتر مربع است که بعضاً می تواند شامل کشورهای دیگر چون ارمنستان، آذربایجان، ترکمنستان، تاجیکستان، ترکیه و عراق باشد.

این فلات در دوره سوم زمین شناسی در دوره ی کوه زایی لارامبد به وجود آمد که تا ۶۵ میلیون سال قبل زیر آب قرار داشته که به تدریج از زیر آب بیرون آمد. (حریریان، ۱۳۷۷، ۱-۳)

جغرافیای این منطقه که با سلسله جبال های مرتفع پوشیده شده و در بسیاری از افسانه های اسطوره شناختی نقش مهمی ایفا می کند. گرچه گزارش های باستان شناختی مربوط به ایران از تمدنی حکایت می کند که به ۶۰۰۰ سال قبل از میلاد باز می گردد اما در هزاره دوم قبل از میلاد که معمولاً عصر مهاجرت آریایی هاست زیرا

اسطوره‌های ایرانی پیکربندی (آمنه ظاهری عبدالله‌وند) ۹

پیدا شدن نوع جدیدی از سفال در ایران غربی که شبیه به اشیاء ساخته شده در شمال شرقی ایران در دوره‌های پیشتر از ورود مردمانی جدید حکایت می‌کند که این سفال‌های به رنگ خاکستری روشن تا سیاه متعلق به ۱۴۰۰ سال قبل از میلاد است که ظروف خاکستری اولیه یا آهن یک نامیده شده است. (کرتیس، ۱۳۷۳، ۳)

مهاجرت اقوام هند ایرانی براساس مقابر سنگی که از اشیاء مهم و ارزشمند انباشته شده و در دامنه‌های جنوبی رشته کوه البرز در ایران غربی قرار دارد حکایت از نوعی گسستگی سنت‌ها مواجه هستیم، این اقوام از زمره اقوام هند و ایرانی هستند که برای مدتی طولانی در چارچوب سنت‌های مشترک به صورت عشیره‌ای در استپ‌های آسیای روسیه می‌زیسته‌اند این دوگروه که به لحاظ زبانی نیز با یکدیگر مرتبط بودند سرانجام از یکدیگر جدا شده و به سمت جنوب مهاجرت کردند در میانه‌ی هزاره دوم قبل از میلاد گروه ایرانی از طریق گذرگاه‌های هموار جنوب شرقی دریای خزر وارد قلمروهای مرتفع ایران شدند در حالیکه قبایل هندی به شبه قاره هند مهاجرت کرده بودند. (کرتیس، ۱۳۷۳، ۴)

بعد ها ایرانیان و کسانی که در این فلات ساکن شدند موجب مرکزیت و رفت و آمد سه فرهنگ بین النهرین و ماوراءالنهر و سند شدند. شرایط جغرافیایی، فلات ایران را در موقعیتی قرار داد که به عنوان گذرگاه و معبر دنیای کهن و دنیای نو یا به عبارتی آسیای کبیر با آسیای صغیر است.

بر اساس اسطوره‌های ایرانی در آغاز هزاره هفتم پس از تازش اهریمن بر زمین و آسمان ایزدی به نام تیشتر باجم ابر از آبهای که در آغاز آفریده شده بود آبی برداشت و باد آب را به آسمان برد و بر زمین بیارید و در پی این باران زمین نمناک شد و به هفت پاره بگسست. (بهار، ۱۳۸۷، ۱۴۰)

و در پاره مرکزی یعنی خونیرس یا خنیرث یا خنیره سرزمین ایرانویج به وجود آمد که بعد ها مسکن ایرانیان آریایی قرار گرفت.

سرزمینی که بعدها زادگاه یکی از بزرگترین تمدن‌های بشری گردید این تمدن بزرگ و ابدی آمیخته‌ای از زبانها، نژادها، ادیان، آیین‌ها و اسطوره‌های گوناگون شد که به راحتی و با تحمل حضور دیگری به حیاتش ادامه می‌دهد چنانکه به باور پژوهشگران ایران زمین

یک حوزه‌ی تمدنی یکپارچه و منسجم و در عین حال بزرگ و گسترده و دارای زیر سیستم‌های بسیار است. (وکیلی، ۱۳۹۵، ۲۵)

به نظر نگارنده نقش اسطوره‌ها در پیوند زدن این گوناگونی نژادی، زبانی و ... اساسی و بر خلاف نظر

اندیشمندان غربی که براین باورند که اسطوره‌ها مختص به جوامعی است که بنا بر ادعای آنها فاقد علم اند. (سگال، ۱۳۸۹، ۱۲)

را رد و نفی می‌کند.

۲.۳ اسطوره‌های کهن و نو ایرانی

وقتی در باره اسطوره‌های ایرانی سخن به میان می‌آید باید بدانیم که اساساً آنها به دو بخش متمایز تقسیم می‌شوند ۱- اسطوره‌های کهن و سنتی ۲- اسطوره‌های نو و متاخر

۱.۲.۳ اسطوره‌های کهن و سنتی

به دورانی تعلق دارد که هنوز ارتباطات فرهنگی، اعتقادی و اسطوره‌ای خود را با آن بخش از آریائی‌ان یعنی هندیان برقرار بوده و شاید قبل از مهاجريت این اقوام، در بین هندو اروپائی‌ان مرسوم بوده است این اسطوره‌ها عموماً در قالب نبردهایی با نیروهای طبیعی و گیلهانی مطرح می‌شود و توصیف خدایانی که به نوعی با یکی از پدیده‌های طبیعی در ارتباطند. این ایزدان اغلب با ویژگی موجودات زمینی و قابل تجسم و انسان ماندگی توصیف می‌شوند که کارها و اعمالی فرق عادت و شگفت آور از خود، آنها را دست نیافتنی و آسمانی نشان می‌دهد. این خدایان جلوه‌هایی آمیخته از خوبی و بدی هستند که باید برای در امان ماندن از قهر آنها قربانی کرد. (هینلز، ۱۹۹)

این ایزدان در سه جلوه قهریت، برکت آفرینی و زیبایی و آیینی نمایان می‌شود که از جمله آنان که همچنان در اسطوره‌های ایرانی باقی مانده اند می‌توان به ایزد وای، ایزد بهرام، ایزد میثره و ایزد آناهید، هوم و آتر اشاره کرد که در کتاب اوستا یشتهایی که توصیف کننده این ایزدان مشترک هند و ایرانی یا فراتر از آن یعنی هندو اروپایی باقی مانده است آنچه ما از تفسیر این اسطوره‌ها متوجه می‌شویم برخورد ابتدایی انسان بدوی با مظاهر طبیعی است که بعضاً با ستایش و قربانی کردن برای آنها می‌توان از نیروی آنها به نفع خود بهره جست و یا از قهر آنها در امان ماند.

۲.۲.۳ اسطوره‌های نو و متاخر

که شکلی منسجم از داده‌هایی است که در قالب یک طرحی کلی از آفرینش، ایزدان و خدایان همیار و بی‌مرگ، شکل‌گیری جهان مادی، نبرد دو نیروی مقدس و مخرب، منجیان و سرانجام رستاخیز و یا به عبارتی بهتر بازسازی جهان و هزاران موضوعی که در یک مجموعه کامل به وسیله دین زردشت در کتاب اوستا و یا کتب دینی پهلوی ارائه شده است.

اگر چه در نگاه نخست اسطوره‌هایی که در قالب دین زردشت ارائه شده به نوعی آمیختگی با تفکرات سایر اقوام و اسطوره‌های ملل بویژه آسیای غربی را نشان می‌دهد اما در ذات خود اسطوره‌های ایرانی-زرتشتی به نوعی پالایش شده و ایرانیزه شده و ماحصل تمامی تفکراتی است که انسان ایرانی در بدو حیاتش با آن روبرو بوده است. وجود اندیشه‌های فرامرزی چون زروانیت، مانویت، یهودیت، مسیحیت، بودائیت و بابلی را نمی‌توان در اسطوره‌های ایرانی نادیده انگاشت، اما باید دانست در این آشوب آمیختگی همه چیز حکایت از اندیشه‌های ناب ایرانی و اساطیر آن است که با اندک تاملی در بن‌مایه‌های اسطوره‌های ایرانی به شرح آن خواهیم پرداخت.

۳.۲ بن‌مایه‌ها (Themes) و ویژگی‌های اسطوره‌های ایرانی

در نظر نگارنده این مقاله آنچه می‌تواند مارا به اساطیر ناب ایرانی رهنمون سازد باریک‌اندیشی و ژرف‌نگری درباره‌ی بن‌مایه‌ها و ویژگی‌ها و شناخت آن‌هاست شناخت بن‌مایه‌های اسطوره‌ای مارا از آشوب آمیختگی نجات می‌دهد زیرا این بن‌مایه‌ها همچنان، در برگزاری آیین‌ها و مناسک در خرد جمعی و تصمیماتی که جامعه‌ی ایرانی می‌گیرد خود را نشان می‌دهند و گویا این آبشخورها تمامی ناپذیر و بی‌پایان هستند. در باور من آئین‌ها همان تداوم اسطوره‌ها هستند یعنی اگر اسطوره‌ای بخواهد باقی بماند خود را در برگزاری آئین‌ها تداوم می‌بخشد هر چند در نظر بعضی از پژوهشگران چون مهرداد بهار این آئین‌ها نیز بوی آمیختگی دارد اما با بررسی ویژگی‌های آنها می‌توان پی‌برد که سنخیت و مشترکات باوری و اعتقادی موجبات تداوم این آیین‌ها شده است.

۱.۳.۳ دوگانه گرای

بی شک یکی از اصول اولیه اساطیر ایران دوگانه گرایی است. این دوگانه گرایی که اساس آن بر تضاد و تصادف دو نیروی خیر مطلق و شر مطلق، روح مقدس و روح مخرب بنا گذاشته، به حدی است که در اساطیر ایرانی واژگان خوب و اورمزدی و بد و اهریمنی داریم. اما این دوگانه گرایی به اینجا تمام نمی شود زیرا در نبرد خیر با شر این خیر مطلق است که پیروز می شود و ذهن اخلاق مدار ایرانی به دنبال پایدار ماندن و انتخاب ابدی خیر مطلق است. در حقیقت این تناقض و پارادوکس اعتقادی، یکی از مشکلات فهم اساطیر ایرانی است. همه چیز در این کیهان با خطی ابدی به دو سو و به دو طرف تقسیم می شوند. لاجرم طرحی برای رویارویی آنها باید ریخته شود و این اورمزد همه اندیش، پیش اندیش و پس اندیش طرح این نبرد را با کمک آفرینش مادی خود می ریزد تا شر مطلق را در دام نبردی از پیش تعیین شده بیندازد. نبردی که سرانجامش رسیدن به قادر مطلق یعنی اورمزد است. یعنی در عین دوگانه گرایی به وحدانیت رسیدن و در عین کثرت، وحدت را برگزیدن است.

۲.۳.۳ حق انتخاب و اختیار

همه کائنات در اسطوره های ایرانی حق دارند که از بین دو نیروی خیر و شر یکی را برگزینند، ایزدان، آسمان، زمین، گیاهان، موجودات، انسانها و همه و همه. اما سرنوشت محتومی وجود دارد و آن این است که خیر ماندنی است و شر رفتنی و فنا پذیر، زیرا این اورمزد است که فقط حق آفرینش دارد و شر فقط کپی برداری از این آفرینش می کند و لاجرم پیروزی ابدی به نام اورمزد رقم می خورد.

۳.۳.۳ هدایت آفرینش

این هدایت خمیرمایه آفرینش اورمزدی است که با همپاری ایزدان جاودانه یعنی امشاسپندان و سایر ایزدان درجات پایین تر البته با نظارت دائمی اورمزد صورت می پذیرد. یعنی در اسطوره های ایرانی بهتر بگوییم اسطوره های زردشتی هیچ آفرینشی رها شده و به حال خود واگذاشته شده نیست. همه آفرینش اورمزد در پی انجام به خویش کاری خویش به سوی هدایت رهنمون می شوند.

۴.۳.۳ هدفمندی

این هدفمندی در ذات اورمزد و به تبع آن در آفرینش او متجلی است از آسمان ها تا زمین و گیاهان و آبها و جانداران همه به منظور خاصی آفریده شده اند. و بر اساس متن بندهش در بخش دوم که مربوط به آفرینش مادی است این هدفمندی بازگو و شرح داده می شود.

۵.۳.۳ دینی و اخلاق مدارانه

اساطیر ایرانی اصولا در چارچوبه و ابعاد دینی و اخلاقی طراحی می شوند زیرا اندیشه ایرانی اصولا در اساطیر به دنبال دین و اخلاق است و اگر احیانا باور و اعتقادی بر این دوپایه استوار نباشد یا حذف می گردد یا تغییر می کند.

۶.۳.۳ حیات مادی و ارزشمند بودن آن

هر چند اساس اساطیر زردشتی بیشتر دارای ویژگی های انتزاعی است اما آنچه اصل است ارزشمند بودن حیات مادی است . براساس اسطوره های زردشتی ارزش و اعتبار هر موجودی در زیست مادی او مشخص می شود و دنیای مینوی و غیرمادی بدون وجود دنیای مادی ارزشی ندارد. اعتقاد به ادامه حیات بعد از مرگ در اندیشه های زردشتی وجود دارد زیرا اگر بپذیریم که مرگ پایان هستی است در حقیقت چون مرگ جلوه ای از اهریمن است در پیروزی ابدی او را با اورمزد سهیم کرده ایم.

۷.۳.۳ نظم کیهانی

در اسطوره های سنتی و باور آریائیان، جهان بر اساس نظمی آفریده شده که این نظم در همه ارکان هستی مادی جریان دارد. در سروده های گاهان نظم در کنار اندیشه نیک در راهبری گیتی تحت نظارت اهورامزدا نقش اساسی دارد. باور به وجود اشه (asha) جزء باورهای اصلی زرتشتیان است زیرا اهورامزدا خدایی است که با برنامه ریزی آفرینش خود را آغاز می کند یکی از این نشان های نظم ، زمان مند بودن آفرینش است . اورمزد برای بیرون راندن نیروی مخرب اهریمنی از زمان بی کرانه ، زمان کرانه مند را بر می گیرد تا همه چیز در طرحی که او از پیش آن را ریخته شروع و به پایان برسد در اساطیر زردشتی ۹ هزاره و با آمیختگی اندیشه های زروانی ۱۲ هزاره زمان آفرینش و نبرد خیر و شر و تصفیه و بازسازی جهان طراحی شده است.

۸.۳.۳ انعطاف‌پذیری

اسطوره‌های ایرانی به سبب همین ویژگی، پیوسته خود را ارزیابی و بازسازی می‌کند. این به روز کردن در کمتر اسطوره‌ای از اسطوره‌های جهان دیده شده است. در نتیجه همین انعطاف‌پذیری است که اسطوره‌های ایرانی دوام می‌یابند و مدام خود را پالایش و به روز می‌کنند و در آئین‌ها و مناسک ماندگاری خود را تضمین می‌کنند.

۹.۳.۳ خردگرایی و واقع‌گرایی

اهمیت خردورزی و توجه به اندیشه، گفتار و کنش خردمندانه جزء ویژگی‌های برتر اسطوره‌های ایرانی است زیرا ذات خدای زرتشتیان دانایی و خردورزی است از طرف دیگر باورپذیری و واقع‌گرایی و تبدیل کردن عناصر انتزاعی به عناصر باورپذیر و قابل لمس از روش‌های خاص اسطوره‌های ایرانی است. کافی است در این زمینه مقایسه‌ای بین طرح شخصیت‌های اسطوره‌ای هند و ایرانی داشته باشیم. یمه خدای جهان مردگان، ایزد بی‌مرگی که مرگ را برای خشنودی خدایان برگزیده است. (هینلز، ۱۳۸۵، بخش دوم، ۵۰ تا ۵۴) اما جم ایرانی فرمانروای هزارساله که در دوران فرمانروایی‌اش به دلیل وفور نعمت، زندگی و سلامتی، زمین در سه نوبت گسترده می‌شود. حکومت او حکومت آرمانی است که جامعه بشری در پی رسیدن بدان است در مقایسه ویژگی‌های خدای خدایان، زئوس یونانی و ژوپیتر و مردوخ بابلی و اهوره مزدا ی زردشتی می‌توان به راحتی این خردگرایی و واقع‌بینی را در اساطیر ایران جستجو کرد.

۱۰.۳.۳ کلی‌نگری

اسطوره‌های ایران جهان را به صورت یک مجموعه کلی نگاه می‌کنند که همه جزئیات آن به سوی یک کل و حقانیت آن حرکت می‌کند؛ حقانیتی که در وجود و ذات خدای ایرانی یعنی اورمزد جلوه‌گری می‌کند.

۱۱.۳.۳ کامل بودن

هیچ موضوعی نیست که در اسطوره‌های ایرانی در باره‌ی آن صحبتی به میان نیامده است. این اسطوره در نوع خود کامل‌ترین اسطوره‌هاست و هر آنچه که در ذهن انسان به عنوان مسئله یا پرسشی طرح می‌شود اسطوره‌های ایرانی در پی پاسخگویی بدان است و هر

آنچه بشر برای ادامه حیات خود لازم است که بداند در یک پلان کامل در اسطوره‌ها بدان پاسخ داده اند از آفرینش جهان ویژگی‌های خدای خدایان، ایزدان همیار و جاودانه، خلقت مادی جهان، آفرینش انسان، پایان جهان و بازسازی آن، منجیان سه گانه، پادافره و پاداش‌های اخروی و ... همگی در اساطیر ایرانی جایی برای طرح آنها از پیش تعیین شده است.

۴.۳ منابع اسطوره‌ای

منابع اسطوره‌ای ایرانی از نظر تنوع به دو دسته عمده تقسیم می‌شوند. ۱- منابع غیرایرانی
۲- منابع ایرانی

۱.۴.۳ منابع غیر ایرانی

۱.۱.۴.۳ منابع هندی

پیوند نزدیک ایرانیان با هندیان در باورها، اسطوره‌ها و آئین‌ها انکار ناپذیر است.

به دلیل اشتراکات فرهنگی مابین هندی‌ها و ایرانی‌ها که از دوران مهاجرت آریایی‌ها به بعد میان آنها وجود داشته است. آثار هندی باستان در بسیاری از موارد منبع مناسبی برای اساطیر ایران به شمار می‌آید. (آموزگار، ۱۳۹۵، ۶)

از مهمترین منابع هندی می‌توان به کتاب ودا که قدیمی‌ترین اثر هندی به زبان سنسکریت اشاره کرد. که بخش عمده‌ی آن کتاب ریگ ودا است که متعلق به حدود ۱۷۰۰ سال قبل از میلاد است. این دوره پیش از مهاجرت قبایل عشایر به ایران و هند است. (کرتیس، ۱۳۷۳، ۵)

کتاب ودا را هم ردیف گاهان اوستا می‌دانند و دارای سروده‌ها و نیایش‌هایی خطاب به خدایان دوران کهن آریایی است. (آموزگار، ۱۳۹۵، ۷) در این بین از متون گجراتی مربوط به پارسیان هند نیز می‌توان برای شناخت اساطیر ایرانی بهره جست.

۲.۱.۴.۳ منابع مانوی

منظور آثاری است که یا به وسیله خود مانی و یا پیروان او نگاشته شده است. در این آثار از اسطوره‌های متعلق به آفرینش سه گانه، خدایان و دیوان مانوی صحبت شده است. این آثار از سده‌ی سوم میلادی تا قرن هشتم میلادی را در بر می‌گیرد. به دلیل آمیختگی اندیشه

های مانوی با بعضی اندیشه های زردشتی آثار مانوی می تواند کمک قابل توجهی به شناخت اساطیر ایرانی داشته باشد. هر چند که مانویت صورت چند وجهی از ادیان و باورهایی چون یهودیت، مسیحیت، زروانی، بودایی و گنوسی و ... مانند آن را به نمایش می گذارد.

۳.۱.۴.۳ منابع عربی

منابع عربی به ویژه منابعی که بعد از اسلام در خصوص اساطیر ایرانی تدوین شد. همگی بر اساس منابع پهلوی چون خدای نامک ها و بعضی روایت های شفاهی و کتبی است که در قرون اولیه هجری به دلیل ترجمه منابع پهلوی به عربی بدست آمده است.

این منابع مطالب با ارزش و قابل استفاده ای در باره ی روایت ها و سنت های باستان بخصوص در دوره ساسانی به دست می دهند مانند تاریخ طبری، تاریخ بلعمی، مروج الذهب مسعودی، سنی ملوک الارض والانبیاء حمزه اصفهانی، تاریخ یعقوبی، غررالخبار ملوک الفرس و سیرهم و کتاب یتیمه الدهر ثعالبی از جمله این آثارند. (آموزگار، ۱۳۹۵، ۹)

۴.۱.۴.۳ منابع یونانی و رومی

بیشتر این منابع از زمره ی کتب تاریخی به حساب می آیند که عموماً این کتب تاریخی یا به دلیل نبردها و دشمنی هایی بوده که بین ایرانیان و یونانیان و رومیان رخ داده یا به منظور اشاره هایی به باورها، آئین ها و بعضاً اساطیر ایرانی از دیدگاه مولفینی چون: هرودوت، توسیدید، کتزیاس و پلوتارک ارائه شده است.

۵.۱.۴.۳ منابع سریانی، ارمنی و آشوری

همانطور که می دانیم زبان سریانی یکی از زبانهای سامی است که در طول سده ی چهارم تا هشتم میلادی جزء مهم ترین زبان های ادبی به شمار می رفت اما منابع ارمنی در آغاز نیز به خط سریانی و یا یونانی نوشته شده اند بعدها در اوایل قرن چهارم خط ارمنی توسط یک روحانی به نام مسروپ ماشتوستا اختراع شد. خطی که هم اکنون نیز بین ارمنیان رواج دارد. متون سریانی و ارمنی و بعضاً آشوری نیز بخشی تاریخی و بخشی راجع به آئین ها و

اسطوره‌های ایرانی پیکربندی (آمنه ظاهری عبدالله‌وند) ۱۷

مناسک ایرانی بدانها اشاره رفته است. ۱۶ (Melton, 2003, 704) و نیز به دلیل شباهت اسطوره ای و ایزدان اسطوره های ایران و ارمنستان مانند ایزد آناهیتا در منابع بدان اشاره شده است.

۲.۴.۳ منابع ایرانی

این منابع جزء اصلی ترین منابع اسطوره ای ایران است. به دلیل اینکه تمامی اطلاعات دست اول از این منابع برگرفته شده است. این منابع از نظر زمانی خود به دو گروه منابع کهن و منابع متاخر تقسیم می شود.

۱.۲.۴.۳ متون اوستایی

منابع کهن اسطوره ای ایرانی شامل متن گات ها یا سروده های زردشت پیامبر است که به ویژه در بعضی یشت ها چون آبان یشت ، مهر یشت به افسانه های کهن ما قبل زردشتی اشاره می کند که احتمالاً به دوران کفرکشی هند و اروپایی تعلق دارد. (کرتیس، ۱۳۷۳، ۷)

«متاسفانه اوستایی که اکنون در دست ماست تنها یک چهارم کتابی است که در دوره ساسانیان وجود داشته است». (تفضلی، ۱۳۷۶، ۳۶)

و متون گاهانی قدیم تر از این کتاب به شمار می آید که دارای ۱۷ سرود است این ۱۷ سرود در باره بنیانهای فکری ایرانیان و نشان دهنده عقاید اصلی زردشت است. درگاهان درباره ی خدای ایرانیان یعنی اهوره مزدا و جلوه های او یعنی امشاسپندان و در مقابل نیروی مخرب و اهریمن سخن می گوید.

ترجمه گاهان به دلیل استعاره گونه بودن کلام بسیار دشوار است اما به کمک متون پهلوی چون دینکرد فهم آن امکان پذیر شده است زیرا گاهان از نظر زبانی و ساختمان دستوری شباهت زیادی به متون ودایی دارد که حتی فهم آن نیز برای موبدان زردشتی بسیار دشوار و ناممکن بوده است.

بعد از گاهان متن هفت ها یا یسن هفت فصل که شامل یسن های ۳۵ تا ۴۱ می باشد که به نثر آهنگین نوشته شده است و پس از گاهان جزو قدیمی ترین بخش های اوستا به شمار می رود در این متن در ستایش پدیده ها و مظاهر طبیعی چون آب و آتش و نظایر آن

سخن به میان آمده است. این متن پل ارتباطی بین اوستای کهن با اوستای متاخر است که هم ویژگی های گاهانی را در بر دارد و هم ویژگی های اوستای متاخر.

اما بخش های دیگر اوستا چون قسمتی از یسن ها، ویسپرد، خرده اوستا، بعضی یشت های متاخر، وندیداد، هادخت نسک، اوگمديچا، آخرین پیامبر زردشت و یشتاسپ نسک که مربوط به زمانی است که عقاید آریایی و هندوایرانی خود را در قالب نیایش ها و آیین های دینی مربوط به خدایان منعکس کرده است. بعدها این افسانه ها با آیین های دینی زردشتی در هم آمیخت و از آن متون اوستایی متاخر به وجود آمد. (تفضیلی، ۱۳۷۶، ۳۹)

۲.۲.۴.۳ متون پهلوی

بیشتر اساطیر زردشتی در این دسته متون گفته شده هر چند این متون، متون دینی است و به منظور آشنایی بیشتر مردم با دین زردشت توسط موبدان در قرون اولیه اسلامی نگاشته شده اند چرا که ادبیات اوستایی آگاهی های ناقصی در ارتباط با اساطیر در اختیار ما قرار می دهد و این متون می تواند کمک موثری در شناخت اساطیر ایرانی به ما بکند متونی چون دینکرد، بندهش، گزیده های زاداسپرم، روایت پهلوی، زندوهمن یسن، شایست نشاست، متون زند و پازند و همه و همه این آثار چه در عهد اشکانی و چه در دوره ی ساسانی رموزی را از این اساطیر ایرانی بر ما آشکار می کند و بعضا باورها و جهان بینی و ژرف اندیشی متون اوستایی کهن را از این طریق بهتر می شناسیم.

۳.۲.۴.۳ نگاره ها

نگاره های بازمانده از دوران هخامنشی، اشکانی و ساسانی مهرها، سکه ها، دیواره نگاره ها، ظروف همگی می توانند به عنوان منابع ایرانی باشند که ما را به شناخت هر چه بیشتر اساطیر ایرانی رهنمون کنند.

۴.۲.۴.۳ منابع به سایر زبان های ایرانی میانه

برای مثال متونی به زبان سعدی، ختنی، خوارزمی، آستی که می توان در لایه لای آنها اساطیر ایرانی را رهگیری کرد.

۵.۲.۴.۳ منابع متون زردشتی

این متون که توسط زرتشتیان در دوران اسلامی به فارسی نگاشته شده‌اند و از آیین‌ها و سنن ایرانی در دوران باستان سخن می‌گویند مانند کتاب صد در نشر، صد در بند هوش و روایت داراب هرمزدیار.

۶.۲.۴.۳ منابع شعری و متون حماسی

در دوران ایران بعد از اسلام شاعران نامداری چون فردوسی، دقیقی... متون بلندی به شعر در باره گذشته ایرانیان، پادشاهان و نبردهای آنها، قهرمانان و پهلوانان ایرانی، اندیشه‌ها و باورها و آیین‌های گذشتگان سروده‌اند که می‌تواند راهنمای خوبی در زمینه شناخت اساطیر ایرانی باشد معمولاً این متون حماسه از منابعی چون خدای نامک‌ها یا خداینامه‌ها که به پهلوی نوشته شده‌اند اما به تدریج این متون به زبان اصلی از بین رفته و در فاصله زمانی بعد در قرن هشتم میلادی به عربی ترجمه شده و سپس با فاصله زمانی دیگر به فارسی برگردانده شده‌اند، یکی از برترین این آثار می‌توان به شاهنامه فردوسی که تقریباً در ۵۰.۰۰۰ هزار بیت تصنیف شده و اثری حماسی است که اسطوره‌ها، افسانه‌ها و تاریخ ایران بیش از اسلام را بازگو می‌کند. (کرئیس، ۱۳۷۳، ۳۳ و ۳۵)

۴. نتیجه‌گیری

این مقاله در باره شکل‌گیری و اصول اولیه و اساسی اساطیر ایرانی است. اساطیری که با همه آمیختگی و ارتباطات پنهان و آشکارش با اساطیر ملل بخصوص همسایگانی که اشتراکات فرهنگی و نژادی داشت اما در سده‌های متمادی برای حفظ استقلال و هویتی خود بسیار تلاش کرده است. به عقیده نگارنده اساطیر ایرانی از جهت اینکه مدلی کامل و فراگیری از مسائل و موضوعاتی که نوع بشر در برخورد با جهان و هستی دارد بی‌نظیر و شاید کم‌نظیر است. اساطیر ایرانی نه افسانه‌های تهی از حقیقت بلکه بازگوکننده واقعیت‌های هستی است که با زبانی علمی و بدور از اندیشه‌های خرافاتی بیان شده‌اند. شأنیت اساطیر ایرانی می‌طلبد که بار دیگر تک‌تک مطالب آن بررسی و بازنگری شود تا عظمت آن و عظمت اندیشه و خرد و دوراندیشی ایرانی بر همگان آشکار گردد. با نگاهی به بن‌مایه‌ها و اصول اولیه اساطیر ایرانی متوجه می‌شویم که این اساطیر ماحصل تلاشهای

اندیشمندان انسان ایرانی در مواجهه با اساسی‌ترین پرسش‌های هستی‌واین جهان مادی است که گاه با زبان تمثیل و گاه با زبان استعاره و رمز آلود و گاه با زبان علم در پی رمز گشایی برآمده است و این خویشکاری ماست که حقایق این اساطیر را بر همگان مشخص و آشکار کنیم. و بر خلاف نظر بعضی پژوهشگران که اساطیر ایرانی را مدلی کپی شده از روی اساطیر سایر ملل به ویژه ملل غرب آسیا می‌دانند نگارنده معتقد است استقلال هویتی اساطیر ایرانی کاملاً از بن‌مایه‌ها و ویژگی‌های آن آشکار است و نباید بعضی از شباهت‌های اسطوره مارا به دامن اشتباهاتی که بعضی پژوهشگران دچار شده‌اند بیاندازد.

کتاب‌نامه

الف-فارسی

- آموزگار، ژاله (۱۳۹۵)، *تاریخ اساطیر ایران*، تهران، انتشارات سمت
- بهار، مرداد (۱۳۸۷)، *پژوهش در اساطیر ایران*، تهران، نشر آگه
- تفضلی، احمد (۱۳۷۶)، *تاریخ ادبیات پیش از اسلام*، تهران، نشر سخن
- حریریان، محمود و جمعی از نویسندگان (۱۳۷۷)، *تاریخ ایران باستان*، جلد اول، تهران، انتشارات سمت
- دانشنامه‌ی ایران، (۱۳۸۹)، جلد سوم، مرکز دایر المعارف بزرگ اسلامی
- سگال، رابرت آلن (۱۳۸۹)، *اسطوره*، مترجم: فریده فرنود فر، تهران، انتشارات بصیرت
- کرتیس، وستا سرخوش (۱۳۷۳)، *اسطوره‌های ایرانی*، مترجم: عباس مخبر، تهران، انتشارات نشر مرکز
- وکیلی، شروین (۱۳۹۵)، *اسطوره‌شناسی ایزدان ایرانی*، تهران، نشر شور آفرین
- هینلز، جان (۱۳۸۵)، *اساطیر ایرانی*، مترجمان: ژاله آموزگار و احمد تفضلی، تهران، انتشارات سمت
- ب-غیر فارسی: